sint-corneliuskerk aalter

erfgoedsprokkels

Niettegenstaande de Sint-Corneliuskerk vandaag een overwegend neogotisch uitzicht heeft, verbergt ze een lange en interessante geschiedenis en bezit ze een rijke variëteit aan kunstwerken.

Ontstaansgeschiedenis

Het ontstaan van de kerksite gaat terug tot de Karolingische tijd. In de 9de eeuw stond er vermoedelijk een kerk gewijd aan Sint-Denijs, een populaire Karolingische heilige. Vandaag is hiervan geen spoor meer terug te vinden. De zuidelijke transeptgevel uit veldsteen is vermoedelijk het oudste gedeelte van de huidige kerk; die stamt uit de 12de of 13de eeuw en was waarschijnlijk deel van een romaanse of vroeggotische kruiskerk.

Omstreeks 1500 werd de kerk verbouwd en uitgebreid tot een laatgotische hallenkerk, karakteristiek voor het graafschap Vlaanderen. In de 40 daaropvolgende jaren werd ook het koorgedeelte, de Onze-Lieve-Vrouwebeuk (links van de middenbeuk) en de Sint-Corneliusbeuk (rechts) toegevoegd.
Tijdens de Beeldenstorm bleef de kerk grotendeels gespaard, maar in 1590 werd de kerk verwoest door Hollandse vrijbuiters. Rond 1599 begon men aan de herstelwerken, maar dit proces verliep zeer moeizaam. Pas in het eerste kwart van de 17de eeuw kwamen de toren, de bedekking van de koren en de Sint-Corneliusbeuk aan de beurt. De O.-L.-Vrouwebeuk werd nog niet hersteld, de bogen werden voorlopig dichtgemetseld. De kerk was bruikbaar voor de eredienst, maar bisschoppelijke en decanale visitaties meldden dat de toestand van het kerkgebouw toch te wensen overliet.

Vernielingen na bombardement - 1918 · © KIK-IRPA, Brussel

Nog andere werken werden uitgevoerd in de 17de eeuw. De vieringtoren was zo bouwvallig geworden dat werd besloten tot afbraak en er een nieuwe kerktoren werd gebouwd op de noordelijke kruistravee. Een cartouche in de toren met jaartal 1655 verwijst naar het voltooien van die bouwwerken. Het uitzicht van de kerk werd door de verplaatsing van de toren en door de nieuwe korte vierkante torenspits wel sterk gewijzigd. Aangezien de toren tot 1903 geen verbouwingen meer onderging, is hij op oude foto's nog te zien.

De kerk werd op het einde van de 17de eeuw nog tweemaal beschadigd door de troepen van Lodewijk XIV, maar er waren geen noemenswaardige wijzigingen aan het exterieur tot het einde van de 18de eeuw. Tussen 1783 en 1789 werd de O.-L.-Vrouwebeuk in zijn oorspronkelijke staat hersteld en bracht men waarschijnlijk de drie beuken samen onder één groot zadeldak. In die periode was dit een courant gebruik.

De laatste ingrijpende bouwcampagne aan de Sint-Corneliuskerk dateert van 1901–1907. De kerk was te klein geworden voor de christelijke gemeenschap van Aalter en de daken verkeerden in slechte staat. Een uitbreiding en grondige opknapbeurt drong zich op; hiervoor deed men een beroep op architect Jules Goethals van Aalst, bekend voor verscheidene bouwprojecten in neogotische stijl. Zijn plannen veranderden het uitzicht van de kerk drastisch. Het schip werd niet alleen verbouwd maar ook verlengd met twee traveeën (ruimte tussen de pijlers), de koorpartij kreeg een laatgotisch aanzicht en de zijbeuken werden voorzien van kleine dwarsgeplaatste schilddaken. Verder kreeg de kerk een nieuwe doopkapel. Een van de meest bepalende ingrepen voor het exterieur bestond uit het verhogen van de toren tot ca. 65 m en het plaatsen van een opengewerkte naaldspits. Het kerkhof dat rond de kerk lag, werd toen ook verplaatst, meer westwaarts, waar het zich nu nog bevindt. Aan de noordelijke buitenmuur zijn enkele grafzerken bevestigd, afkomstig van dat voormalige kerkhof.
Elf jaar na de restauratie van Jules Goethals, op 18 oktober 1918, bliezen de Duitse wegtrekkende troepen de bovenste torengeledingen op. De daken van het hoogkoor en de O.-L.-Vrouwebeuk liepen hierbij zware schade op. Bij de herstelling van de kerk tussen 1921–1923 heeft men zich gehouden aan de plannen van 1902. Nog steeds herinnert het toen aangebrachte opschrift in de toren "*Destructa 1918–Refecta 1921*" aan deze gebeurtenis.

Sindsdien zijn er nog enkele restauraties uitgevoerd in 1971, 1992 en opnieuw in het jaar 1999. Hierbij werd er weinig veranderd aan het uiterlijk van de kerk omdat men zich voor de restauraties baseerde op de plannen van 1902.

Toestand kerk ca. 1900 · © KIK-IRPA, Brussel

Binnengaan in de kerk gebeurt hier niet langs het westportaal, maar langs een toegang aan de noordzijde van de kerk. Loop wat verder door tot onder het doksaal, kijk naar het hoogkoor en snuif even de sfeer op. De benedenkerk is, ondanks de aanwezigheid van heel wat houtwerk, heel licht dankzij de niet-figuratieve glasramen. In de koorpartij is het licht getemperd door de veelkleurige figuratieve glasramen, die wat verder besproken worden. De Sint-Corneliuskerk heeft in totaal 12 fraaie glasramen waarvan er 10 vervaardigd werden door Gust Ladon (1863–1942), een schilder-glazenier uit Gent gespecialiseerd in neogotische christelijke kunst. De andere ramen werden gemaakt door een oud-leerling van Ladon, Camille Ganton-Defoin (1872–1946) en door Albert Mestdagh (1926–1972).

Wanneer Cornelius patroonheilige van de kerk werd, is niet precies gekend. In 1608 kocht de kerkraad een runderhoorn aan als reliek. Pas in 1623 kreeg de parochiekerk een echte reliek van Sint-Cornelius dankzij de bemiddeling van pastoor Baes. Het is een deel van de schedel van de heilige.
Cornelius stierf in 253 in ballingschap. Zijn stoffelijke resten bevonden zich in de crypte van Lucina langs de Via Appia buiten Rome.
Hij wordt vereerd als beschermheilige van de boeren en het rundvee. Doorgaans wordt hij afgebeeld met een hoorn (verwijst naar zijn naam (Lat. *Cornus*, Fr. *Corne*) en naar rundvee), een pauselijke tiara en een drievoudige kruisstaf (verwijzen naar zijn functie als paus). Na onderzoek gaf bisschop Triest de toestemming om de relikwie in de kerk van Aalter in 1656 openbaar te vereren. De verering tot Sint-Cornelius had in 1635 al een grote impuls gekregen toen een vrouw beweerde op voorspraak van de heilige van de vallende ziekte te zijn genezen.

Rondgang

De apostelbeelden (1)

De beelden van de 12 apostelen, verspreid opgesteld over de middenbeuk, stammen uit de 17de eeuw. Gemaakt uit Bourgondische zandsteen werden ze in 2008 aan de kerk geschonken. In 2016 werden ze gerestaureerd en van een sokkel voorzien. Aan de noordzijde staan Bartholomeus, Jacobus de Mindere, Thomas, Johannes, Andreas (fig. links) en Petrus aan de zuidkant staan Paulus, Jacobus de Meerdere (fig. rechts), Mattheüs, Filippus, Thaddeus en Simon Kananeüs (of de Zeloot).

1

De kruisweg (2)

De 14 staties van de kruisweg zijn ingewerkt in de neogotische lambrisering van de zijbeuken. De taferelen werden in 1932 geschilderd op koperplaat door decoratieschilder en graficus René De Cramer (1876–1951). Ze zijn geschonken door veertien welgestelde inwoners van Aalter; vijf van hen wensten anoniem te blijven, maar de andere negen namen zijn aangebracht in de lijsten van de schilderijen.

Twee biechtstoelen (3)

De twee biechtstoelen, aan deze zijde van de kerk, zijn allebei uitgewerkt in rococostijl. Toch dateren ze respectievelijk van 1841 en van 1761. De eerste draagt een medaillon van de H. Maria Magdalena. Deze biechtstoel zou het werk zijn van Augustin en Petrus Vuylsteke. Zij kregen de opdracht van de kerkraad om de biechtstoel identiek te maken aan die die er al stond. De tweede biechtstoel draagt het medaillon van Koning David. Voor deze biechtstoel worden schrijnwerker Ludovicus Jacobus Draeyers en beeldhouwer Jacobus Martens, beide uit Gent, aangeduid als makers. Zij stonden ook in voor de lambrisering van het hoogkoor.

2

3

Piëta (4)

Tussen beide biechtstoelen in, hangt een merkwaardig gepolychromeerde (veelkleurige) piëta uit de 18de eeuw. Het beeld is vermoedelijk een kopie van de Piëta uit de Onze-Lieve-Vrouwekapel in Schreiboom (Gent), ook uit de 18de eeuw. Op de voorgrond rust de dode Christus op de schoot van Maria met daarachter een palmboom in de vorm van een kruis. Het beeld is uit hout gemaakt en werd in 2017 opnieuw gepolychromeerd.

Communiebank (5)

Over de hele breedte scheidt een communiebank het koorgedeelte van de dwarsbeuk. Deze communiebank werd vervaardigd door het atelier Eduard Van den Eynde-Kregersman, een atelier dat heel wat opdrachten van neogotisch meubilair voor deze kerk kreeg toebedeeld. Iconografisch houden de taferelen allemaal verband met de Eucharistie.

5

Onze-Lieve-Vrouwekoor (6)

Aan de noordzijde bevindt zich het O.-L.-Vrouwekoor. De glasramen stellen hier gebeurtenissen voor uit het leven van Maria. Het eerste glasraam, in de torentravee, stelt de Boodschap van de engel *Gabriël aan Maria* voor. Dit glasraam werd pas in 1960 geplaatst en is een werk van de Gentse glazenier Albert Mestdagh, die de stijl van zijn voorgangers verder toepaste.
Het eerste glasraam in het Mariakoor zelf, stelt de *Geboorte van Jezus* voor. Dit glasraam plaatste Ladon in 1937. Het glasraam ernaast stelt een Piëta voor. Dit glasraam werd geplaatst in 1926 en was een gift van de familie de Hemricourt de Grunne (herkenbaar aan de wapenschilden onderaan). Centraal in het O.-L.-Vrouwekoor plaatste Ladon in 1904 een glasraam met de voorstelling van de *Kroning van Maria* (foto). Dit was het eerste glasraam dat na het afwerken van de buitenrestauratie geplaatst werd.

Onze-Lieve-Vrouwealtaar (7)

Samen met de communiebank, het gestoelte van het armenbestuur en de preekstoel, werden de nieuwe altaren besteld bij het Gentse atelier Edouard Van den Eynde-Kregersman tussen 1907–1909. De altarentomben zelf zijn alle drie uit Comblanchienkalksteen met zuilen van roze Italiaanse marmer. De symboliek op de voorzijde van de altaren en de retabels zijn verschillend. Het O.-L.-Vrouw-retabelaltaar is gemaakt uit halfverheven houtsnijwerk dat de *Boodschap van Maria* (foto) en de *Opdracht van Jezus in de tempel* voorstelt. In het midden staat een fraai beeld van Maria met kindje Jezus in gepolychromeerd hout.

Hoogkoor (8)

De glasramen van het hoofdkoor brengen een ode aan de H. Eucharistie. Het *Kruisoffer van Christus* (foto) is centraal afgebeeld en de voorstellingen links en rechts ervan zijn voorstellingen over offers en het delen van brood en wijn uit het Oude en Nieuwe testament. Links zien we het *Offer van Isaac* en een scène uit de *Bruiloft van Kana* en rechts de *Emmaüsgangers* en het *Offer van Melchisedech*. De glasramen werden geplaatst tussen 1907 en 1910. Elk raam heeft eenzelfde concept: het thema uitgebeeld over de drie banen met bovenaan een uittreksel uit de Bijbel en onderaan de namen van de schenkers.

Het hoofdaltaar werd in 1909 geplaatst, gelijktijdig met het Sint-Corneliusaltaar. Het retabel stelt het *Laatste Avondmaal* voor en de *Vermenigvuldiging van het brood*. In het midden zien we een mooi tabernakel in verguld koper. Onderaan het altaar verwijzen anker, kruis en hart naar de goddelijke deugden geloof, hoop en liefde.

De fraaie lambrisering in rococo dateert uit de late 18de eeuw.

Nieuwe doopvont (9)

Centraal in het koor staat een moderne doopvont. Kunstsmid Omer Loontjens maakte deze in 1998 van een koperen fornuisketel van 120 liter. Buiten de ketel, die een familie-erfstuk was uit de 19de eeuw, hergebruikte hij ook de oude lantaarns die voor de lijkdiensten dienden. Het deksel werd vervaardigd uit een nieuw blad koper.

Dienaltaar en koorkandelaars (10)

Vóór het hoofdaltaar staat het dienaltaar. Origineel was dit een communiebank uit de kapel van het kasteel Nobelstede, aan de kerk geschonken in 1994. Men maakte van de bank een passend altaar en vulde dit aan met drie lezenaars in dezelfde stijl.
De koperen koorkandelaars achter het dienaltaar zijn geschonken in 1673 door Franciscus Van de Vyvere. De kandelaars steunen op drie bolvormen en hebben een ornamentele hals. De maker is niet gekend. Ze dragen het opschrift: "*Dono Domini Francisce Van de Vivere Gandavensis Pensionarii* [advocaat] anno 1673".

11

12

12

Sint-Corneliuskoor (11)

De zuidzijde van het kerkkoor is gewijd aan de patroonheilige van de kerk: Sint-Cornelius. Twee glasramen en de afbeeldingen op het altaar zijn gewijd aan gebeurtenissen uit het leven van de heilige. Centraal boven het altaar staat Sint-Cornelius, paus en martelaar, afgebeeld, die de bescherming afsmeekt voor de bedevaarders: vrouwen met kinderen en landarbeiders met hun vee. Dit glasraam plaatste Ladon in 1909 en is tevens het grootste glasraam uit de kerk. Het glasraam rechts ervan verhaalt het moment waarop Cornelius voor de rechter moet verschijnen en de doodstraf krijgt. Dit glasraam was het laatste glasraam dat Ladon voor de kerk vervaardigde. Hij plaatste het in 1937 en was toen al 75 jaar oud.
In het Sint-Corneliusaltaar, uit 1909, staat centraal een beeld van de H. Cornelius met de klassieke attributen. Het polychroom houten retabel verhaalt de genezing van een vrouw en de marteldood van de heilige.

Ter ere van de H. Cornelius (12)

Aan de pijler zie je de broederschapslijst van de Gilde van Sint-Cornelius. De namen van de leden worden daarin aangeduid. Het houten beeld van de H. Cornelius dateert uit het begin van de 17de eeuw. Achter het beeld bevindt zich een rood vaandel, eveneens met de beeltenis van de heilige. Het roodfluwelen vaandel is versierd met neogotisch goudborduursel in laagreliëf en geborduurd applicatiewerk. Zowel het beeld en het vaandel beelden Cornelius uit met zijn kenmerkende attributen, namelijk de hoorn, de tiara en de kruisstaf.
In de bidstoel vóór het beeld zit een replica van de reliek van de heilige, die pastoor Baes in 1656 verkreeg vanuit Rome.

400 jaar Sint-Corneliusgilde

In 1620 besloot men in Aalter een gilde op te richten om de cultus van de H. Cornelius te bevorderen. Tot in het begin van de 20ste eeuw werden er bedevaartstochten georganiseerd om Sint-Cornelius te eren. De feestdag van H. Cornelius werd op een bijzondere wijze gevierd: duizenden pelgrims kwamen er met kippen, konijnen en varkens om ze te offeren aan Cornelius. Om een aflaat te verdienen moest men driemaal, nadat zij hun offer op het altaar hadden gelegd, rond de kerk gaan. Tot aan de Tweede Wereldoorlog bloeide in Aalter het gebruik van "*Aalternuchting*". Op de zondag van de kermis, de zondag volgend op 16 september, stroomden de bedevaarders heel vroeg in de morgen toe om "Sint-Cornelius te dienen".

Ter herinnering aan de familie de Hemricourt de Grunne (13)

In deze travee van de kruisbeuk lijkt alles te herinneren aan François de Hemricourt de Grunne (1850–1926) en zijn zoon Charles de Hemricourt de Grunne (1875–1937). Deze laatste was burgemeester van Aalter van 1921 tot 1932. De tribunebank draagt het wapenschild en de wapenspreuk van de familie. Ook de obiits (rouwborden) herdenken overledenen uit de familie. Het glasraam ten slotte verwijst naar het leven van vader François de Hemricourt de Grunne.
Dit glasraam werd in 1927 gemaakt door Gentse glazenier Camille Ganton-Defoin (1872–1946). Opmerkelijk aan dit raam is dat hier geen bijbels tafereel wordt afgebeeld, wat nochtans verplicht is, en dat er toen nog levende figuren op staan afgebeeld. Het was een schenking van de familie de Hemricourt de Grunne en verhaalt hoe François, na de dood van zijn vrouw, op 72-jarige leeftijd intreed in de benedictijnerabdij van Maredsous. Centraal staat een benedictijn afgebeeld met een geknielde zuster franciscanesse. De monnik heeft duidelijk de trekken van de graaf. De geknielde zuster verwijst naar zijn dochter Elisabeth die ingetreden was in het klooster van de orde van de Franciscanessen Missionarissen van Maria. De centrale voorstelling werd geduld door het bisdom op voorwaarde dat ze omringd werd door heiligen. Bovenaan is God de Vader te zien, met daaronder de H. Scholastica die in gesprek is met haar broer Benedictus van Nursia.

13

De biechtstoelen (14)

De biechtstoel met afbeelding van Petrus in het medaillon is eveneens gemaakt door dezelfde Draeyers en Martens en dateert van 1761. De vierde biechtstoel (foto) is waarschijnlijk verplaatst en bevond zich oorspronkelijk aan de overzijde, een zone die erg getroffen werd door de inslaande bom in 1918. Deze fraaie 17de-eeuwse biechtstoel met getorste zuilen werd wellicht aangepast aan zijn nieuwe plaats. Het medaillon stelt een niet nader te herkennen vrouwelijke heilige voor.

14

16

Beeld van de Heilige Familie (15)

Tussen de biechtstoelen in de Sint-Corneliusbeuk hangt het gepolychromeerd beeld van de H. Familie. Gentenaar Jules De Visscher vervaardigde dit houten beeld omstreeks 1925. Ook dit beeld kreeg zijn originele kleuren terug.

Preekstoel (16)

In 1906 kreeg de kerk een nieuwe preekstoel; de oude rococopreekstoel die nog dateerde uit 1783 werd geschonken aan een andere kerk. De nieuwe preekstoel werd besteld bij Van den Eynde-Kregersman. De preekstoel heeft een zeshoekige kuip versierd met afbeeldingen uit het leven van Jezus (de roeping van de apostelen, de bergrede, de kinderzegening, de aanstelling van Petrus tot opperherder en de verschijning na de verrijzenis). Op de hoeken van de preekstoel staan beelden van de vier evangelisten met hun zinnebeelden. Van links naar rechts staan Matheus en de mens, Marcus en de leeuw, Lucas en de stier, Johannes en de arend. De twee apostelbeeldjes Petrus en Paulus aan de trap werden in 2006 gestolen. In september 2019 werden ze teruggevonden via de website van een veilinghuis. Sindsdien zijn ze terug in de kerk.

Gildebank van de Sint-Corneliusgilde (17)

De gildebank werd gemaakt van de oude communiebank, een fraai barok beeldhouwwerk, dat – volgens het opschrift – werd vervaardigd tussen 1722 en 1725. Archiefteksten schrijven het werk toe aan Franciscus Desseyn. De namen van de schenkers staan gegraveerd in de medaillons.
De communiebank werd uitgebreid en vermaakt tot een bank voor de leden van de Sint-Corneliusgilde. De ombouw gebeurde door de Gentse beeldhouwer Jules De Visscher in 1925, zoals vermeld staat op de bank zelf. De Visscher liet zijn werk herkenbaar door de nieuwe delen in een lichtere kleur van hout te maken.

Doopkapel en doopvont (18)

Bij de verbouwing en uitbreiding in 1903 kreeg de Sint-Corneliuskerk een nieuwe doopkapel. De doopvont uit de 18de eeuw is een relict van de oude kerk. De maker is onbekend. De voet heeft een balustervorm en is gemaakt uit grijswit marmer. De sokkel en de kuip zijn in bruinwit marmer. Verder heeft het doopvont een geelkoperen deksel met scharnieren.

Het doksaal met orgel (19)

Het orgel werd gebouwd door Pieter Van Peteghem in 1754. Pieter kwam uit een familie van orgelbouwers die zeer actief was in Vlaanderen. Het orgel is betaald deels door de parochianen en deels door de zuster van de plaatselijke heer van Aalter, Sabine de Merode.
Op de kast is nog een wapenschild te zien van het geslacht de Rubempré en de Merode en verwijst naar de plaatselijke heer Maximiliaan de Merode en zijn zuster Sabine Maria de Merode, prinses van Rubempré.
Van het originele instrument blijft niet zo veel over, enkel de kast en een klein gedeelte van het pijpwerk is nog 18de-eeuws. Bij de restauratie (ingewijd 1963) werd een moderne kast achter het oude orgel geplaatst.

17 19

Colofon

Uitgegeven door de deputatie van de Provincie Oost-Vlaanderen

Beleidsverantwoordelijke: Annemie Charlier, gedeputeerde voor erfgoed
Directie Erfgoed en Erfgoedsites · dienst Erfgoed
Anneke Lippens, directeur
Jo Rombouts, diensthoofd
Martine Pieteraerens, redactie en coördinatie

Auteurs: Germain Malfrère en Maya Hautekeete
Fotografie: cover: Bjorn Comhaire, Danny Maenhout, tenzij anders vermeld
Grafische vormgeving: Ann Huyghe, directie Erfgoed en Erfgoedsites
Druk: drukkerij De Riemaecker · Nukerke

D/2020/1933/4

Praktisch

De kerk is alle dagen open vanaf 9 uur en
sluit om 16.30 uur in de winter en om 18 uur in de zomer.

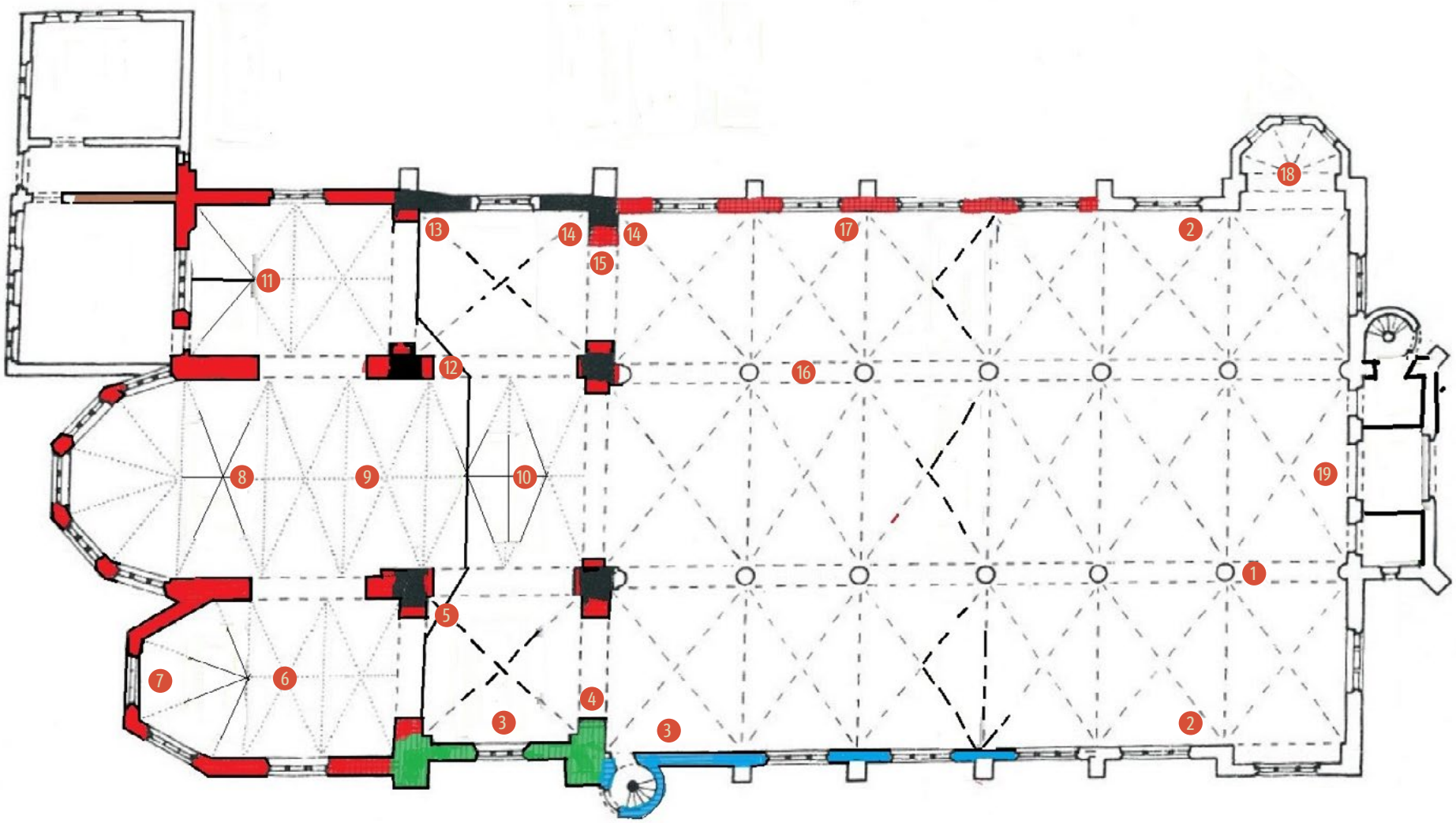

XIIe-XIIIe eeuw
XVe–XVIe eeuw
XVIIe eeuw
XVIIIe eeuw
XIXe eeuw
1902–1907

provincie Oost-Vlaanderen

Erfgoedsprokkels: Oost-Vlaams erfgoed in de kijker
www.oost-vlaanderen.be/erfgoedsprokkels